

I – [Turc 292] Yazması: Teşhis ve Değerlendirme

Paris'te Fransız Millî Kütüphanesi'nin (*Bibliothèque Nationale de France*) Şark Yazmaları (*Manuscripts Orientaux*) bölümünde [Turc 292] katalog numarasıyla yer alan bu elyazması eser Osmanlı/Türk geleneksel musikisinin tarihi açısından çok büyük önem taşıyor. Ne var ki, bu mecmuayı ilk bakışta nitelendirmek ve sınıflandırmak hiç de kolay değil. Mecmuanın başka bir nüshası bilinmiyor.

Mecmuada ilk göze çarpan yazmanın düzensizliği, dağınıklığı ve karmaşıklığı. Hacim olarak epey büyük (toplam olarak 313 yaprak, yani 626 sayfa), yazar ya da müstensihinin adı açıkça belirtilmemiş, bir başı ve bir sonu olmayan, belirli bir iç düzenden mahrum ve çok çeşitli türden metinler içeren karışık ve karmaşık bir derlemeyle karşı karşıyayız.

Paris, Bibliothèque Nationale de France, [Manuscripts Orientaux – Turc 292] elyazması, alışılmış düzen tiplerinden birine göre oluşturulmuş bir mecmua değil. Yarısından az bir bölümü doğrudan doğruya müzikle ilgili. Aynı dilde, aynı kişi tarafından kaleme alınmış veya aynı elden çıkmış, benzer konularda yazılmış, herhangi bir şekilde mantıklı bir sıraya konmuş metinlerden oluşmuyor bu mecmua. Serlevhası, başlığı, fihristi, ketebesini yoktur. Yazım, derleme, bitirilmesi veya istinsah tarihi de belli değildir. Bu yazma, önceden tasarlanmış bir derlemeden beklenen tutarlılık ve sıralılıktan da yoksundur. Sıkça rastlandığı şekilde, farklı konulardaki birkaç risalenin ardarda dizilip bir tek ciltte birlikte bağlanmasından da oluşmuyor.

Mecmuanın amaçlı ve ilk bakışta anlaşılır bir bütünlüğü yoktur. Büyük bir bölümü kâğıdın enine yazılmış olan, yani *cömk* şeklindeki mecmuanın yaprakları aynı yönde bağlanmış dahi değildir. Yani birçok yaprağı baş aşağı durumdadır ve bu sayfaları okuyabilmek için mecmuanın cildini tersine çevirmek gerekiyor. Ayrıca, mecmuada derlenen yapraklar aynı boyutlarda değil. Derlemeyi yapan kişi de büyük bir ihtimalle bizzat bu metinlerin yazarı değil.

Gerçi mecmuanın çok büyük bir bölümünün, neredeyse tamamının (notaların hepsi, güfte ve çeşitli metinler içeren yaprakların da tamamına yakını), bizzat Ali Ufkî'nin elinden çıktığı aşikârdır. Gerek Latin gerekse Arap harfle-

rini kullanırken Ali Ufki'nin el yazısı çok karakteristiktir ve her zaman kolayca teşhis edilebiliyor. Özellikle Türkçe yazdığı zaman teşhisi çok kolay bir nesih kırması elyazısı vardır Ali Ufki'nin.¹ Ne var ki, içinde birçok dilde yazılmış ve birden fazla elden çıktığı belli olan metin ve yapraklar da bulunduran bu derlemenin bütünüyle tek bir yazarı olduğu da söylenemez². Örneğin yazmanın yaprakları arasında sık sık çok özenli ve bazıları hattat elinden çıkmış olduğu besbelli sülüs ve tâlik yazı örnekleri de vardır. Güfteler ve türkü metinleri de sık sık Ali Ufki'nin elinden çıkmadığı aşikâr düzgün ve özenli bir sülüs yazıyla kaleme alınmışlardır. Lâtin alfabesiyle kaleme alınmış ve/veya Türkçe olmayan metinler de sık sık farklı bir elden çıkmışlardır.

Dağınık ve sıklıkla birbiriyle ilgisiz konuları içeren bu mecmuanın yapraklarının dağılıp kaybolmamaları için birbirlerine gelişigüzel bir şekilde iliştiltikleri izlenimi hemen göze çarpıyor. Ne türler, ne konular, ne müzikler, ne de metinler sıralıdır. Aynı cinsten müzik eserleri veya benzer metinler de sıkça aynı format içinde yazılmamıştır. Tek sayfaya sığmayan eserlerin veya metinlerin devam sayfası sık sık ilkinin hemen ardında bulunmuyor örneğin. Aynı sayfanın içine de, sıklıkla, hem bir müzik eserinin notası, hem ilgisiz bir güfte ya da şiir hem de farklı bir elden çıkmış veya başka bir dilde yazılmış apayrı bir metin, ilgisiz bir ibare sıkıştırılmış olabiliyor.

Mecmua genellikle epey dağınık, sırasız, her konuyu içeren, yaprakları gelişigüzel bir biçimde biraraya getirilmiş bir karalama defteri ya da bir not defteri görünümündedir. Bu bakımdan da [Turc 292] yazması Ali Ufki'nin gerek şekil gerekse içerik itibarıyla genellikle tertipli ve düzgün olan günümüze ulaşmış diğer elyazması eserlerine göre tamamen farklı bir görüntü sergiliyor³.

Bir bütün olarak bakıldığında bu yazmayı bir musiki mecmuası olarak görmek de bizce mümkün değil. Bir şiir, ilâhî veya güfte mecmuası olarak telâkki etmek, ya da en geniş anlamıyla bir faydalı bilgiler derlemesi, bir tür *mecmua-yı fevâid* olarak dahi tasnif edip değerlendirmek mümkün görünmüyor. Kaldı ki, içerdiği malzemenin tümü de aynı öneme sahip değil. Osmanlı/Türk müziğinin tarihiyle ilgili çok önemli bilgi, belge ve ipuçlarının yanısıra, bu mecmuada ilâç ve tek tük yemek tariflerinden, Türkçe ve daha başka dillerde perakende şiir ve şiir parçalarına, Fransızca ve Almanca şarkı notalarına dek çok çeşitli metinler var (aşağıya bakınız).

- 1 Ali Ufki'nin elyazısının görülebileceği bazı başka eserler şunlardır: Paris, Bibliothèque Nationale de France, Manuscrits Orientaux [Turc 216/I], [Turc 221], [Turc 235], [Supplément Turc 472], [Supplément Turc 1217], [Supplément Turc 1223], [Arabe 4645], [Arabe 6635], [Persan 199]; Bibliothèque Nationale de France, Manuscrits français [N. a. f. 1845].
- 2 Ali Ufki'nin yaşamöyküsü hakkında bkz. Cem Behar, *Musikiden Müziğe – Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 17-56.
- 3 Ali Ufki'nin elyazması eserlerinin bir listesi için bkz. Cem Behar, *Musikiden Müziğe – Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 47-48, 53.

Osmanlı döneminin iyi bilinen, yerleşik mecmua kalıp ve türlerinden hiçbirine denk düşmüyor bu yazma eser. Dolayısıyla da, tıpkı Ali Ufkî'nin Londra'da British Library'de bulunan müzikle ilgili [Oriental and India Office Collections, Sloane 3114] katalog numaralı *Mecmua-yı Saz u Söz* yazması için, ya da yine Paris'teki [Supplément Turc 472] katalog numaralı *Mezâmir* yazması için yapıldığı gibi⁴, bu mecmuanın da bir bütün olarak tıpkıbasımının yapılması bizce aynı derecede yararlı olmayabilir.

Elbette ki böyle bir mecmuanın içerdiklerinin hepsinin aynı tarihî, edebî ya da müzikal önemi haiz olması sözkonusu değil. Bu yazma çok büyük bir ihtimalle bu haliyle Ali Ufkî tarafından bir bütün olarak tasarlanmış da değildir. Ali Ufkî bir mecmua tasarlamış olsa bile, göreceğimiz gibi, elimizdeki ürün ilkin tasarlanmış olan mecmuanın kendisi değildir. Dolayısıyla, burada [Turc 292] yazması hakkında kullandığımız "mecmua" nitelemesi bizim pratik bir amaçla yaptığımız bir yakıştırmadan ibarettir.

Burada biz bu mecmuayı genel olarak teşhis edip tanıttıktan sonra öncelikle onun müzikle ilgili yönlerine eğileceğiz. Zaten bu yazmanın geleneksel Osmanlı/Türk Musikisi'nin tarihine önemli ölçüde ışık tutuyor olması bizce onun en önemli ve en çok incelemeye değer yanını teşkil eder.

Mecmuanın ilk teşhisi ve kataloglanması

Bu mecmuanın Fransız Millî Kütüphanesine Fransız şarkiyatçı Antoine Galland'ın terekesiyle birlikte 1715 yılında girdiğini biliyoruz. Bu mecmuayı 1730'lu yılların başında baştan sona gözden geçirip değerlendirmeye çalıştıktan sonra ilk kez tasnif eden kişi *Bibliothèque Nationale de France*'taki (Fransa Millî Kütüphanesi –18. yüzyıldaki adıyla *Bibliothèque Royale*, yani Fransız Kraliyet Kütüphanesi)– Şark Yazmaları (*Manuscrits Orientaux*) sorumlusu ve Şark dilleri uzmanı Pierre Armain (ölümü 1757) olmuştur.

Armain, Fransız Sefaretinin dil okulunun bir öğrencisi sıfatıyla 1706 ve 1712 yılları arasında altı buçuk yıl İstanbul'da kalmış, Türkçe, Farsça ve Arapçayı burada öğrenmiş⁵, bilâhare Kahire ve İskenderiye'deki Fransız Konsolosluklarında *dragoman* (tercüman) olarak çalışmıştı. 1734 yılında Fransız Kraliyet Kütüphanesine tercüman olarak atanan Armain, Kraliyet Kütüphanesindeki görevini izleyen yıllarda 1747'de Fransız Kraliyet Kütüphanesi adına şark dillerinde (Türkçe, Arapça, Farsça, Grekçe, Aramca, Ermenice, İbranice vs.) kitaplar toplamak amacıyla tekrar Osmanlı İmparatorluğuna gönderilmişti. Ömrünün

4 Bkz. Ali Ufkî, *Mecmua-yı Saz u Söz* (Haz. Şükrü Elçin), İstanbul, Milli Eğitim Yayınları, 1976; Cem Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1990.

5 Bkz. Charles Dupont-Ferrier, *Du Collège de Clermont au Lycée Louis le Grand*, Paris, 1921, s. 421.

son yıllarında ise Paris'te Collège Louis-le-Grand'da Şark dilleri profesörü olan Pierre Armain, elinden geçen Şark yazmalarını gerçekçi bir biçimde değerlendirecek donanıma sahipti aslında⁶.

Ne var ki, mecmuanın yukarıda değindiğimiz dağınıklığı ve düzensizliği gözönüne alındığında, Armain'in yazmanın cilt kapağının arkasına onu kataloglamadan önce şöyle kısacık ve küçümseyici bir not düşmüş olmasına da şaşmamak gerek [Bkz. Resim I]:

“No. 827 – Assemblage de plusieurs manuscrits écrits en latin, turc, italien, persien et arabe; le tout sans ordre griffonné et de nulle utilité, Armain.”

[No. 827 – İtalyanca, Latince, Türkçe, Farsça ve Arapça kargacık burgacık yazılmış, düzensiz birçok yazmanın düzensiz bir şekilde biraraya gelmesinden oluşmuş hiçbir işe yaramaz bir derleme. Armain (imza)]”.

Aynı Pierre Armain, birkaç yıl sonra, kütüphanenin yöneticisi Anicet Melot'nun (1697-1759) sorumluluğu altında Fransız Kraliyet Kütüphanesi tarafından 1739 yılında basılıp yayınlanan Kütüphanenin dört ciltlik ilk yazmalar katalogu için bu elyazması eseri tekrar tanımlayıp katalog için küçük bir tanıtma notu kaleme almıştır. Ancak, bu sefer biraz daha mutedil davranarak yazmanın gerçekten işe yarayıp yaramayacağını değil, dağınıklığını ve düzensizliğini vurgulamayı tercih etmiş ve şu Lâtince kataloglama notunu kaleme almıştır:

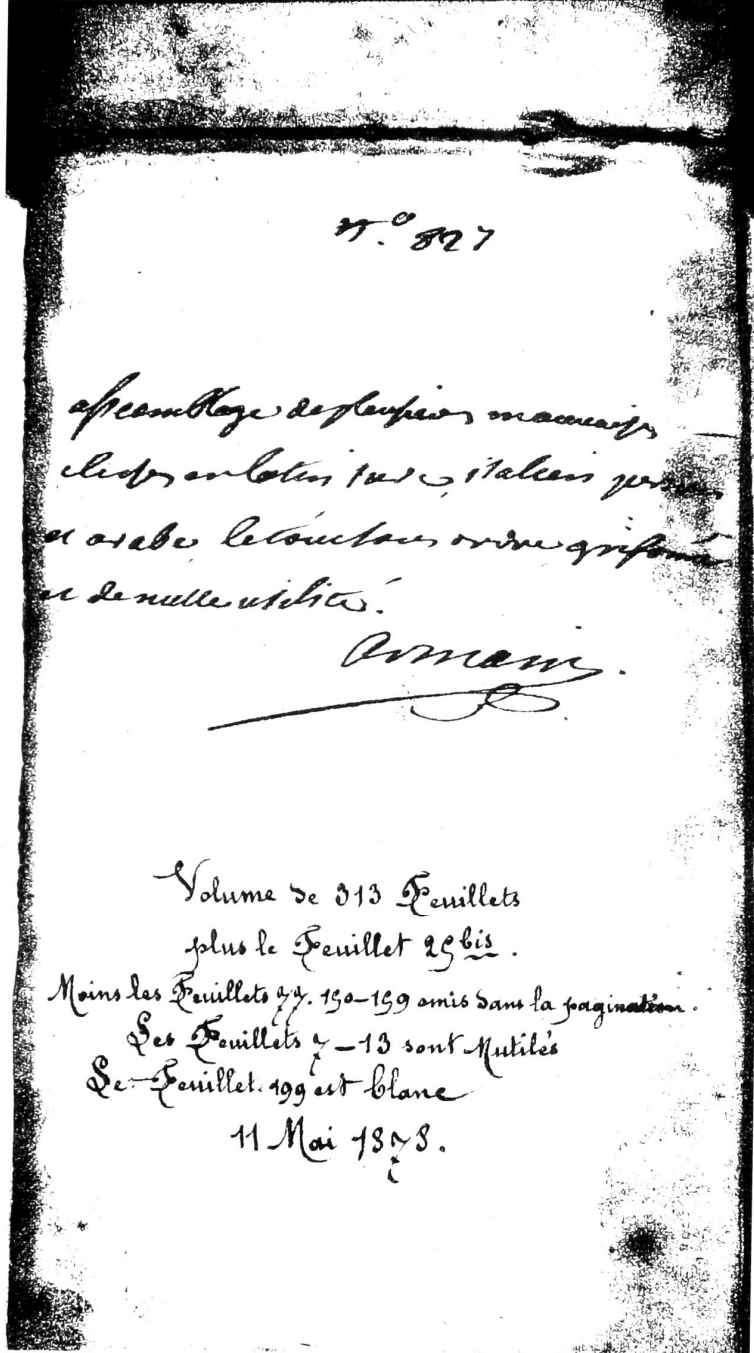
“CCXCII – Codex chartaeus, olim Gallandianus quo continentur miscellanea, nullo ordine collecta, Turcicè, Persicè et Italicè scripta. Ibi cantilenae quaedam, unâ com notis musicis, ut et nonnulla ad medicinam pertinentia.”

[292 – Daha önce Galland'a ait olan ve kâğıttan yapılmış çeşitli şeyler içeren derleme kitap. Türkçe, Farsça, İtalyanca tamamen düzensiz bir şekilde derlenmiş. İçinde bazıları müzik notalarıyla birlikte çeşitli şarkılar ve yer yer tıpla ilgili bazı metinler de var.]⁷

Armain'in mecmuayı kataloglaması sırasında [Turc 292] yazması ciltlenmiş, o dönemin Fransa Kralı 15. Louis'nin altın rengi armasıyla süslenen kalın kırmızı meşin cildin sırtına da Armain'in yukarıda zikrettiğimiz ve mecmuanın cilt kapağının arkasında bulunan küçümseyici yargısıyla pek uyumlu olan şu ibare yazılmış:

6 Armain 1752 yılında Paris'teki Collège Louis-le Grand'a Şark dilleri Profesörü olarak atanmış ve ölümüne dek bu görevde kalmıştır. Bkz. Francis Richard, *Catalogue des Manuscrits Persans, I – Ancien Fonds*, Paris, Bibliothèque Nationale-Département des Manuscrits, 1989, s. 1; *Dictionnaire de Biographie Française*, Paris, Letouzay & Ané, 1939, Cilt III, s. 695-696.

7 *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Regiae – Tomus Primus*, Paris, Typographia Regia, 1739, s. 330.

Resim I [Turc 292] Sayfa 1a

“*Codex Analecta Complectens Var.[iorum] Ling.[uarum]*”

[Çeşitli dillerde birtakım parçaların toplamından oluşmuş kitap].

Bu mecmua 1878 yılında Fransız Millî Kütüphanesinde tekrar envantere tabi tutulmuş, 1623 numarayla bir geçici envanter numarası verilmiş, aynı zamanda yazmanın cildinin arkasına da şöyle bir not düşülmüş:

“*Volume de 313 Feuilles, plus le feuillet 29bis. Moins les feuilles 77, 190-99 omis dans la pagination. Les feuilles 7-13 sont mutilés. Le feuillet 199 est blanc. 11 Mai 1878.*”

[313 yapraklık cilt, artı yaprak 29bis. 77. ve 190.-199. yapraklar numaralama sırasında atlanmış, 7.-13. yapraklara yırtık; 199. yaprakta yazı yok; 11 Mayıs 1878] [Bkz. Resim II].

Bu envanter notunda zikredilen yaprak numaraları mecmuadaki yaprak numaralarına tam olarak tekâbül etmiyor.

Fransız Millî Kütüphanesinde bulunan Türkçe Yazmaların ikinci (ve –şimdilik– son) basılı katalogu 1932 yılının tarihini taşıyan Edgar Blochet katalogudur. Blochet katalogunda [Turc 292] yazmasının daha ayrıntılı ve modern kütüphanecilik normlarına nisbeten daha uygun bir tanımı verilmekle birlikte, bu yazma esas olarak bir müzik mecmuası olarak değil, öncelikle bir “şiiir ve güfte mecmuası” olarak değerlendiriliyor⁸:

“*Album de poésies turques, la plupart sans aucun nom d’auteur, quelques-unes de Nedjati, dans les marges duquel, ainsi que sur des pages restées en blanc, un possesseur de ce livre a écrit des extraits de la Jérusalem Délivrée, des notes médicales ou botaniques en italien, de la musique italienne et allemande et la notation, quelquefois avec transcription, de chansons turques – Ecritures médiocres du début du XVIIème siècle, 313 feuilles, 24 sur 13 cm; reliure en maroquin rouge aux armes de Louis XV (Galland-Regius 1623).*”

[Türkçe şiiirler mecmuası; bunlardan bazıları Necati’nin fakat çoğunun yazarı belli değil; yaprakların marjlarına ve boş kalan sayfalara mecmuanın sahiplerinden biri tarafından Kurtarılmış Kudüs’ten bölümler, İtalyanca tıpla ve botanikle ilgili notlar, notalarıyla birlikte İtalyan ve Alman müzik parçaları ve bazıları nota ve transkripsiyonlarıyla birlikte Türkçe şarkılar yazılmış – 17. yüzyılın başlarına ait özensiz ve çirkin elyazıları, 313 yaprak, 24x13 sm.; kalın kırmızı meşin cildi XV. Louis armalı (Galland-Regius 1623).]

Görüldüğü gibi, Fransız Millî Kütüphanesindeki bu üç kataloglama notunun hiçbirisi mecmuanın içerdiği müzikal öğeleri önemsemez, hiçbirisi onları [Turc 292] yazmasının esas unsuru olarak görmez.

8 Edgar Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs à la Bibliothèque Nationale*, Paris, Bibliothèque Nationale, 1932, Cilt I, s. 330.

The image shows a page from a handwritten musical manuscript. It features three staves of music written in a traditional style. The top staff is written in a higher register, the middle in a middle register, and the bottom in a lower register. The music is accompanied by Persian lyrics written in calligraphic script below the staves. To the right of the Persian text, there is a Latin transcription of the lyrics. The manuscript is written on aged, slightly yellowed paper. At the top of the page, there is a header in Persian script: "بیشتر و بیشتر" (Bishतर و بیشتر). The page is numbered "1" in the top left corner. The overall appearance is that of a historical document, likely a score for a specific piece of music.

Resim II [Turc 292] Sayfa 3b

Fransız Millî Kütüphanesinin bu katalog tanımlarında dikkati çeken bir diğer önemli nokta da şudur: Mecmuanın bu üç katalog tanımının hiçbirinde bu mecmuanın ne yazarından ne de ilk sahibinden söz ediliyor. Kaynaklarını belirlemek amacıyla Fransız kütüphaneciler bu mecmuanın –teknik deyimlerle– *provenance*'ını (yani menşe'ini) kayda düşmüşler, dolayısıyla mecmuanın Kütüphaneye Fransız müsteşriki Antoine Galland'ın terekesinden intikal ettiği gerçeğini önemsemişler ve yazmanın bu terekedeki ilk sayım numarasını dahi not etmişlerdir.

Fakat gerek 18. gerekse 20. yüzyıldaki Fransız Millî Kütüphanesinin ilgili uzman ve hâfız-ı kütüb'leri nedense mecmuanın ne yazar veya yazarlarını ne de onun Galland'dan önceki sahip veya sahiplerini teşhis etme gayretini göstermişlerdir. Böylece, [Turc 292] yazmasıyla Ali Ufkî'nin musikiyle doğrudan ilgili bir diğer elyazması eseri olan ve Londra'da British Library'de bulunan [Oriental and India Office Collections, Sloane 3114] katalog numaralı *Mecmua-yı Saz u Söz* yazması da yüzyıllar boyunca hiç ilişkilendirilememiştir.

Ali Ufkî ve Antoine Galland

[Turc 292] yazmasının gerek dağınıklığı, gerekse Fransız Kraliyet (sonraları Millî) Kütüphanesindeki Şark dilleri uzmanlarınca değerlendirilmesindeki zorluklar, son sahibinin ölümünden sonra yazmanın başına gelmiş olanlarla –kısmen de olsa– açıklanabilir.

Bu yazmanın Fransız Kraliyet Kütüphanesine girmeden önceki son sahibi Fransız müsteşriki Antoine Galland'dır (1646-1715). Antoine Galland, Barthélémy d'Herbelot de Molainville (1625-1695) ve François Pétis de la Croix (1653-1713) gibi başka şark bilginleriyle birlikte Fransız şarkiyatçılık geleneğinin kurucularından sayılır. Yunan ve Roma dönemi arkeolojisi, filoloji, nümismatik ve dilbilimle ilgili çeviri ve araştırmalar yapmıştır. Ancak, bunun yanı sıra, Antoine Galland öncelikle Binbir Gece Masallarını ilk kez Arapça'dan bir Avrupa diline çevirmiş olan kişi olarak tanınır.

Fransız Büyükelçisi Marquis de Nointel'in maiyetinde İstanbul'a ilk kez 1670 yılında gelen Antoine Galland, 1670-1675 yılları arasında İstanbul'da beş yıl kalmıştır. Arapça'yı Fransa'dayken öğrenmeye başlamış olan Galland İstanbul'da Türkçe'yi bizzat Ali Ufkî'den öğrenmiştir. Ali Ufkî Galland'ı Osmanlı tarihçisi Hezarfen Hüseyin Efendi (ölümü 1691) ile de tanıştırmıştır. Fransız Büyükelçisiyle birlikte Gelibolu, Edirne, Bursa, Çanakkale, İzmir gibi kentlere, Ege adalarına ve Kudüs'e de giden Galland, 1679'dan sonra Osmanlı İmparatorluğuna ikinci kez gelişinde ise bu sefer Fransız Kraliyet Kütüphanesi için İstanbul'dan elyazması kitaplar toplamakla özel olarak görevlendirilmiş-

ti. Galland İstanbul'daki bu ikinci kalışı sırasında da Kâtip Çelebi'nin *Kesfî'z-Zünûn*'unun büyük bir bölümünü Lâtince'ye çevirmiştir.

Ali Ufkî 1675 yılında öldüğünde sahibolduğu kitap ve yazılı malzemelerin önemli bir bölümü bu seçkin talebesinin eline geçmişti. Bunu bir diğer Fransız seyyahın aşağı yukarı aynı dönemde yaptığı ve yayınladığı seyahatnameden anlıyoruz. Doğu Akdeniz'in çeşitli kentlerine yaptığı seyahatler sırasında 1675 yılında İstanbul'da Fransız sefirinin misafiri olarak birkaç hafta geçiren ve bu vesileyle sefirin maiyetindeki Antoine Galland ile de tanışan Fransız hekim ve seyyah Jacob Spon (1647-1685) 1678'de yayınladığı seyahatnamesinde bu konuda şöyle yazıyor:

"M. Galland, qui a demeuré quelques années à Constantinople avec M. de Nointel, a plusieurs choses écrites de la main de cet Haly beg, et entre autres une bonne partie des Psaumes, qu'il a mis en vers turcs et notez en musique."

[Konstantinopolis'te Büyükelçi Nointel ile birlikte birkaç yıl oturmuş olan Galland'ın elinde bu Ali Bey tarafından kaleme alınmış birçok metin var. Bunlar arasında da Türkçe'ye çevirdiği ve bestelediği Mezmâr'ın büyük bir bölümü var...]⁹

10 Mayıs 1677 tarihinde aynı Jacob Spon'a Paris'ten yazdığı mektubunda ise Antoine Galland hem Ali Ufkî'nin o tarihte artık hayatta olmadığını teyid eder, hem de onunla arasındaki ilişkiye açıklık getirir:

*"...Ali Beg, son nom de chrestien estoit Albertus Bobovius, je l'ay veu et j'ay appris de luy les principes de la langue turquesque. J'ay aussi plusieurs choses de sa main, et entre autres une bonne partie des Pseaumes mis en vers turcs et notés en musique par luy-mesme..."*¹⁰

[...Ali Bey'in Hıristiyan adı Albertus Bobovius idi. Onu gördüm ve Türk dilinin esaslarını ondan öğrendim. Ayrıca, elimde onun kaleminden çıkmış birçok şey bulunuyor; bunlar arasında kendisi tarafından Türkçe'ye nazmen aktarılmış ve bestelenmiş olan Mezmâr'ın önemli bir bölümü de var...]

Hocası Ali Ufkî'den kendisine intikal eden birçok yazmayı Antoine Galland 1675 yılı sonlarına doğru beraberinde Paris'e götürmüştür. Ne var ki, [Turc 292] yazmasını oluşturan Ali Ufkî'ye ait çeşitli malzeme ve metinleri yanyana iliştip dikenin bizzat Antoine Galland mı olduğu, yoksa bu dağınık yaprakları dikme işleminin daha sonra ciltleme işlemiyle beraber Fransız Kraliyet Kütüphanesi tarafından mı yapıldığını bilemiyoruz.

9 Jacob Spon, *Voyage de Dalmatie, de Grèce et du Levant, fait aux Années 1675 et 1676 par J. Spon et George Wheler*, Lyon, Cellier et Fils, 1678, Cilt I, s. 154; Cem Behar, *Musikiden Müziğe – Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 17-56.

10 Bkz. Mohamed Abdel-Halim, *Correspondance d'Antoine Galland*, Edition Critique et Commentée, Thèse Complémentaire pour le Doctorat ès Lettres Présentée à la Faculté des Lettres et des Sciences Humaines de l'Université de Paris, Paris, 1964, s. 121-122.

Paris'e götürüldükten sonra [Turc 292] yazması aşağı yukarı kırk yıl süreyle Antoine Galland'ın özel kütüphanesinde kalmıştır. Bu kırk yıl zarfında da ne Galland'ın ne de başkasının bu yazmayı önemseydiğini veya incelemeye değer bulup üzerinde çalıştığını sanıyoruz. Antoine Galland'ın 1715 yılında ölümünde ise terekesinde bulunan bu yazma eser, yasal vârisi bulunmayan şarkiyatçının vasiyetnamesi gereği Fransa Kraliyet Kütüphanesinin mülkiyetine geçmiştir.

[Turc 292] yazması, Antoine Galland'ın ölümünden tam beş gün sonra, 22 Şubat 1715'te, sayımı ve dökümü yapılmış 79 adet başka Türkçe elyazması eserle birlikte Fransız Kraliyet Kütüphanesine resmen intikal etmiş ve koleksiyonlarına dahil edilmiştir. Antoine Galland'ın özel kütüphanesinin terekesinden Fransız Kraliyet Kütüphanesine intikal süreci iyi biliniyor ve kitaplar izlenebiliyor¹¹. Önemli bir kitap ve yazma koleksiyonuna sahip olan Galland'a ait matbu kitap ve elyazmalarının her birine, hangi kaynaktan geldiklerini belirtmek amacıyla kütüphaneye ilk girişlerinde *Gallandianus* başlığıyla bir de sıra numarası verilmişti. Galland'ın terekesinden Fransız Kraliyet Kütüphanesine intikal eden kitaplar arasında hem Ali Ufkî'ye ait bazı Türkçe, Arapça ve Farsça yazmalar, hem de bizzat Ali Ufkî'nin kaleme aldığı ve Antoine Galland'ın marifetiyle Fransa'ya getirilmiş çok sayıda başka yazma eser vardır.¹²

Büyük bir ihtimalle 1675 yılında İstanbul'da ölmüş olan Ali Ufkî Bey¹³, ölümünden hemen önceki yıllarda Türkçe talebesi Antoine Galland ile çok yakın ilişkide olmuş olmalıydı. Çünkü sadece burada incelediğimiz [Turc 292] yazması değil, Ali Ufkî'nin Fransız Kraliyet Kütüphanesine intikal eden elyazması kitaplarının istisnasız hepsi önce Ali Ufkî'den Antoine Galland'a intikal etmiş ve onun ölümünde de terekesinden çıkmış olan kitaplardır. Ali Ufkî'nin Antoine Galland vasıtasıyla Fransız Kraliyet Kütüphanesine intikal eden kitapları arasında hem kendi elyazması eserlerinin birçoğu, hem de sahibi bulunduğu bazı Arapça ve Farsça kitaplar vardır, ve bunların toplamı yirmi adet kadardır.

11 Bu intikal süreci hakkında bkz. Henri Omont, "Journal Parisien d'Antoine Galland (1708-1715), Précédé de son Autobiographie (1646-1715)", *Extrait des Mémoires de la Société de l'Histoire de Paris*, Paris, 1919, s. 14-22. Antoine Galland'ın Türkçe yayınlanmış biyografisi için bkz. Antoine Galland, *İstanbul'a ait Günlük Hatıralar (1672-1673)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949, Cilt I, s. 13-20.

12 Bunların bir listesi için bkz. Francis Richard, *Catalogue des Manuscrits Persans, I – Ancien Fonds*, Paris, Bibliothèque Nationale-Département des Manuscrits, 1989, s. 214; ayrıca bkz. Edgar Blochet, *Catalogue des Manuscrits Turcs à la Bibliothèque Nationale*, Paris, Cilt II, 1932, s. 299; Annie Berthier "A l'Origine de l'Etude de la langue Turque en France. Liste des Grammaires et Dictionnaires Manuscrits du Fonds Turc de la Bibliothèque Nationale de Paris", *Mélanges Offerts à Louis Bazin*, Paris, L'Harmattan, 1992, s. 77-82.

13 Ali Ufkî'nin ölüm tarihi ve yeri hakkında bkz. Cem Behar, *Musikiden Müziğe – Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s. 50-52.